կը զգան ծոյլ, անհարգ և անպատիւ եղելէ՝ արհամարհելու, աւելի քան թէ բռնակալ հարստահարելու։ Ամերիկացիք և գերմանացիք անշուշտ օգուտներ ստացած են այս գրութիւնէն, բայց մենք, չը նայելով որ անգամ մը լուսաւորութեամբ հայիս թէ կենաց հաւատարիմ մեր վարժարանները, զերդ այդ ազգերէն աւելի խելացի, այդ ազգերէն աւելի հարուստ կը կարծենք և իւրենց անպատմելի ուսումն նախանձելարաններ ունենալ արժան և իրական ամբողջ համար։

Մենք հաւատացած ենք ուրեմն որ Հայրենասէր ընկերութեան նախակրթարաններին մէջ (որոց համար ատաղձագործներ Մեծացեալ ընկ. հաւատարմութեան ասէլ գնել)՝ կարենան ընդունել աշակերտներ առանց սեռի խտրութեան։ Կարելի է այնտեղ արհեստագործ համար մանաւանդ հարմար և այլն գաւառ ամեն գաւառներ, որք իրենց համար այնչափ անհրաժեշտ չեն, սա այժմ, որչափ մեզ ապագայ։ Նախակրթարանի ընթացքը աւարտած աշակերտներէն անոնք որ գեռ այն հասակը համ վիճակը ունեցած չեն, որ վարժարան երթեւեկէ գալըն, կրնան, եթէ ուզեն, վարժապետանոց ընդունուելով իրենց ուսումը շարունակել։

Բայց այս գրութիւնը իւր բովանդակին նպաստաւոր կրնայ արդեօք գայթակղական և անպարծագրելի համարուիլ։ Առանց երկար մտածութեանց մենք, առաջ յայտնեմ որ թէև այս գրութիւնը Վանի քաղաքին մէջ նոր, բայց Վան նահանգին մէջ նորանոր չէ բոլորովին. Վանի գիւղական բոլոր վարժարանները երկու սեռի համար են, անխտիր կենդանութիւն թէ մանչ և թէ աղջիկ աշակերտներ։ Հայ կինը համ օրիորդը, որչափ ինձ յայտնի է, քաղաքին մէջ միայն հարեմական գրութեան ենթարկուած է, բայց գիւղերու մէջ ազատ է այդ մարդոց երեւնալու և խօսելու։ Ընական է որ քաղաքացիներն ալ չեն ցանկար գիւղացիներէն պակաս ազատամիտ երևալ լինել, բայց չեն համարձակիր գործով նախապաշարմանց շղթաները իրենց խորտակել։ Հետեւապէս, հեզինակութիւն ունեցող անձեր համ ընկերութիւն մը պէտք է որ այդ գրութիւնը մտցնէ Վան քաղաքին մէջ, սկսելով նախ վարժարաններէն, որով ազատութիւնը ուսման և կրթութեան հետ միանգամայն տրուած կը լինի իրական սեռին։

Կը յուսամ որ թէ Կ. Պոլսի „Միացեալ" և „Արարատեան-Հայրենասէր" ընկերութիւնները և թէ Վանի հայրենասէր ընկերութիւնը՝ որք Հայաստանի մէջ լոյս ծաւալելու սրբազան գործին նուիրուած, կը հաճին ուշադրութեան առնել իմ այս առաջարկութիւնները։

Թիֆլիս Մի Թիւրքահայ

ՆԱՄԱԿ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻՑ

Վան, 2/14 յունվար 1881

Բերլինի դաշնագրին 61-րդ յօդուածը գրուելէն ի վեր՝ սոսկ. կառավարութիւնը փոխանակ բարեկարգութիւններ գործադրելու Հայաստանի մէջ, խոստումներ ըրած է գործադրել. մանաւանդ Վասպուրականի նահանգին մէջ որ հայ բնակիչներու մեծամասնութեան համար Թիւրքաց աչքին փուշ եղած է։ Կառավարութիւնը այս նահանգը հատը հատը բաժնելով, հետզհետէ կը փոքրացունէ և կը տկարացունէ։ Այսպէս Բաղէշ և Մուշ անջատուելով Վանէն մի առանձին նահանգ կազմեցուցին. միւսներն ալ Վանի հարաւային և արեւելեան կողմերէն մի կտոր բաժնելով կազմեցուցին Հէքեարի նահանգը։ Ամբողջ Վասպուրականի նահանգին մէջ մի ուրիշ քաղաք չէ մնացած այժմ բայց Վան քաղաքէն։ Մի նորանոր գիւղաքաղաք միայն մնացած է որ է Արճէշ։ Վասպուրական նահանգի սահմաններին են այժմ հիւսիսէն Բայազէտ և Ալաշկերտ, հարաւէն Կարճկան և Խոշաբ (համ Մահմուդիէ, Հէքեարիի մէջ), արեւելքէն Ատրպատականի և արեւմուտքէն ծովեզերեայ գիւղերն Մուշի և Բաղէշի (Ախլաթ, և այլն)։ Պէտք է գիտնալ որ այսչափ փոքր տարածութիւն ունեցող և իրարու սահմանակից այս նահանգներ իրարու հաղորդակցութեան դժուարութիւն կը կրեն, որովհետև փոստ հաստատուած չէ։ Բաղէշէն մինչև Վան երեք օրուան ճանապարհ է. բայց շատ անգամ փախստականներու նամակները ճանապարհորդներու ստանալով, հազիւ թէ երեք շաբաթէն կը հասնին Վան։

Թէև Վասպուրականի բնակչաց գրեթէ 2/3-ը հայեր են այժմ, բայց կառավարական պաշտօնեաներու գրեթէ ամենն ալ Թիւրքեր են։ Արքունական տեսչի նախագահը յաւէտ հայ էր, այժմ զայն փոխած և մի տաճիկ դրած են (այս ալ բարեկարգութիւններէն մին է)։ Ընդհանուր դատախազը (պրոքուրօր գէնէրալ) և իւր օգնականը Թիւրք են, փոխանակ գոնէ մինը հայ լինելու։ Նոյնպէս գործերու պաշտօնեաները բոլորն ալ Թիւրք են։ Նմանապէս կառավարութեան գլխաւորաց բոլոր քարտուղարները, հաշուապահները, ինչպէս նաև ոստիկանութեան մեծ ու փոքր պաշտօնեաները։ Բերլինի դաշնագրէր ստորագրուելէն յառաջ, գաւառապետին ժամանակ, 10-էն աւելի հասարակ ոստիկաններ ընդունուած էին հայերէն. այժմ հազիւ թէ 3 մնացած է (այս ալ խոստացուած բարեկարգութիւններէ մին է)։

Մի քանի ժամանակ է որ հայեր սկսած էին հագնիլ գնել քուրդերէն և Թիւրքերէն. այժմ կառավարութիւնը կը ջանայ արգելել այդ բանը, դժուարութիւններ հանելով թափու (կալուածագիր) գործածելու համար գնողի անունով վրայ եթէ սա հայ է։ Այդ դժուարութիւնները արգիլելու համար մի օրինաւոր պատճառ չեն կարող ցոյց տալ. միայն թէ ներքին մնացած ժամանակ կը պատասխանեն որ Բ. Դռնէն այսպիսի հրաման եկած է մեզ. բայց ոչ այդպիսի հրամանագիր մը և ոչ ալ այդպիսի նոր օրէնք մը հրատարակուած կայ։

Երեք ամիսէ ի վեր՝ Այգեստանի մէջ մի կըլոր բացուած է, ուր գինիներ օղիներ բաժնելու. հայեր կը հաւաքին կարդալու և զրուցելու համար։ Կառավարութիւնը որպէս զի անուղղակի միջոցներով արգելէ հայոց այդ հաւաքումը, կը ձեռքամբքէ գիշերներ այնտեղ յաճախողները, թէև չը կրնար գարգելանել նորա երթեւեկութիւնը։ Այս օրեր եթէ հայեր ամենաթեթև անհրաժեշտութեամբ մի կառավարութեան մասնաւորին, առանձին պատմող կը դատապարտուին։ Անցած օր մի հայ վերջ ամիս չգիտակցիայ բանտարկութեան դատապարտուեցաւ, որովհետև գիշերապահ ոստիկաններ երբ գիշեր ժամանակ փողոցին մէջ գինով կալանաւորել ուզած էին, հակառակեր էր անոնց։ Թէ իրաւունք չունէին իւր հետ այդպէս վարուելու, քանի որ ինք անպատիւ մարդ մը չէ և կարող է երաշխաւոր ալ տալ։

Տասն և հինգ օր է որ Պարսկաստանէ յատուկ պաշտօնատարութիւն մը եկած այստեղ, կը խնդրէ որ համ հէքեարի Իրապոլլար յանձնուի պարսկական կառավարութեան և համ նորա գործած աւերումներուն պատճառով եղած վնասը վճարէ։ Բոլորը այժմ բաւական ախորժած կերպին և հարոց թշնամութիւն չեն ուզեր ցոյց տալ։

Երէկ նոր տարւոյ շնորհաւորութեան առթիւ, հայ երեսփոխանները բարձրութիւն մը խնդրեցին առաջնորդ Հիսդաստարանին աւելի որ է պատրի տ. Կամսարականի երեսնին և մի ուղերձ կարդացուեցաւ։ Պ. Կամսարական որ այդ միջոցին բարեխնդը կենդանի մասին կանխէր, ուղերձին պատասխանելով ասաց. «Շնորհակալ եմ այն համակրութիւնէն որ ցոյց կը տաք իմ ներկայացուցած ազգութեան և ինձ։ Պէտք հաղորդել ձեր այդ համակրական ցոյցը այն մեծ կառավարութեան, որոյ ներկայացուցիչը լինելու պատիւ ունիմ ձեր մէջ։ Դուք չէք սխալիր երբ կը կարծէք թէ ռուսաց ազգութիւնը արեւելեան քրիստոնէից ազգաց շահերը փրկած է. այդ ազգութիւնը 100 տարիէն աւելի է որ այս նպատակով կուիլ կը չարժի։ Ինչպէս որ ուրիշ քրիստոնեայ ազգեր փրկուած են իւր շնորհիւ, հայերուն ալ նոյնը չի զլանար։ Յուսամ որ երկար, այնպէս և քիչ ժամանակէն յետոյ պիտի տեսնեք ձեր ցանկացած վիճակը։ Կը զգամ ձեր եռանդը և սէրը եմ տեսնելով հայ երեսփոխանոց յառաջ գիտական շարժումները, ընկերութիւնները և այլն, որոնք ցոյց կը տան թէ ժամանակիս պահանջները հասկացել են։ Ներեմ անդամ մի լինեմ՝ և այլն։ Երբ պ. Կամսարական իւր խօսքերը աւարտեց, ներկայ գտնուող բոլորին բարձրութիւնը տաքին ողջունեց, միաբերան սկսան գոչել «կեցցէ Վեհափառ Ալեքսանդր կայսր, կեցցէ Կամսարական բէկ. ուռա.... Հիւպատոսարանի փողոցը կը թնդար բազմութեան այդ եռանդուն աղաղակներէն։ Պ. Կամսարական մեր հայերից իւր մասն այդ խումբի պատգամաւորները և սիրալիր ընդունելութեամբ պատուեց։ Այնուհետեւ բազմութիւնը ուրախ ցրուեցաւ մեկնեցաւ։

***

ՆԱՄԱԿ ՖՐԱՆՍԻԱՅԻՑ

Փարիզ, փետրվարի 16

Պատուական «Մշակի» ընթերցողներին արդէն յայտնի է, որ Փարիզի Հայկական-ուսումնասիրաց-ընկերութիւնը պէտք է բանար մի դրադարան 1881 թ. յունվարի 1-ին։ Բայց մի քանի անկախ հանգամանքներից արգելուած՝ չը կարողացաւ նշանակուած օրը կատարել իր բացման հանդէսը։ Վերջապէս ժողովը իր անխոնջ աշխատանքով յաջողեցաւ բացման հանդէսը փետրուարի 6-ին. և որպէս զի այս հանդէսը աւելի շքեղ կերպով կատարէ, ընկերութիւնը ուղարկեց հրաւիրագրեր փարիզաբնակ բոլոր հայերին, խնդրելով որ բարեհաճեն շնորհ բերել մեզ իրենց ներկայութեամբ կիրակի օրը ժամը 2-ին Համալսարաններէ մէջ, որտեղ Թիւր հատուած էր մինչև եռեւսուն և հինգի. գտնւում էր նաև մեծապատիւ Ալէքսանդր Դաւիթեանը (իշխան Լուսինեան!!!)։ Ընկերութեան նախագահ պ. Ս. Թաֆաչեանը առանձնաբանց ազգու կերպով, որի առանձնասութիւնը ուղարկելով ձեզ, պ. խմբագիր, խնդրում ենք, որ բարեհաճէք տպագրել պատուական «Մշակում»։ Առանձնասութիւնից յետոյ հանդիսականութիւն եղաւ նորահաստատ գրադարանի օգտին, որից գոյացաւ բաւական բան գումար։ Այդ առանձնասեղին՝ ընկերութեան փոխ նախագահ պ. Թէոփիլեանց և անդամ պ. Բարգամեանց, որոց հանդիսականները անհնարի եղան յարգելով հասարակական ծախսակցութեամբ։ Միայն յաւ կը լինէր, որ մի քանի ազգային երեսփոխաններ (պալատիկը) փոխանակ մի անկիրկում հասարակած յինքր յիմար պատմութիւն անելու, աւելորդ լինէին առանձնախօսութեանց, և երեխայական ծիծաղով չը դրդէին զեկոյ իրենց հանդիսականների ուշադրութիւնը։

Այդ օրը ընկերութիւնը ստացաւ մի շնորհակալական հեռագիր Ախլցխ քաղաքական մեր պատուելի ընկերակից պարոն Մէլիք-Բեգլարեանցի կողմից, որով մաղթում է մեզ յարատեւութիւն և յաջողութիւն, աւելացնելով որ այս օրը կը միայ անմոռաց ճշմարիտ հայերի սրտերում. այս առթիւ հանդիսականները փառաւորեցին մի շնորհակալութեան նամակ ուղարկել յարգոյ պարոնին ընկերութեան կողմից։ Թէև մի առանց աւելի է, որ մենք բոլոր հայ լրագիրներում յայտարարելով խնդրեցինք ամեն հայ խմբագիրներին, թարգմանիչներին և հեղինակներին, որ իրենց աշխատութիւններից մի մի հատոր ընծայեն մեր գրադարանին, բայց մինչև այժմ ոչինչ չենք ստացել (թէ Պօլսից և թէ Տաճկաստանից) բայց «Մշակից», «Փորձ» Հայաստանից» և «Մասեաց», որոց խմբագիրներին մեր ընկերութիւնը յայտնում է իւր անկեղծ շնորհակալութիւնը։ «Մասիսի» թերթերը չը ստանալու պատճառով հարցրի մի պաշտօնեայ թէ ինչու մինչև այժմ «Մասիս» չենք ստանում. պարոնը ժպտալով պատասխանեց—ջանամ, մեր խմբագրի ազգասիրութիւնը շատ կը սիրէ. ինչպէս կերևայ, կուզէ որ մի հարուստ հայ մեզ ուղարկելու թերթերի տարեկան բաժանորդագինը վճարէ և անոնց ուղարկէ մեզի։

Ամեն զարմանալի է այս, պ. խմբագիր, թէ լոկ դրդատութիւն է, գանձուն ես չեմ կարողանում հասկանալ...։ Մեր ընկերութեան յարատեւութիւնը, մանաւանդ Տաճկաստանում շատ սիրով բաղդաւորութիւն է տալով. որովհետև այս մասին ժամանակներս պատահեց մի քանի նամակներ, որոնցով մեզ հաղորդում են—մեր ընկերութիւնը իր ուսումնարանում լուսաւորչականներին է ընդունում թէ ամեն մի հայ մարդու։ Ընկերութիւնը յայտնում է ամենին,—մանաւանդ Տաճկաստանի տէրերին և ուսուցիչներին,—ասելով՝ որ կրօնական խտրութիւն չէ դնում. երկրորդ՝ որ բոլորովին գիտութիւն չունի սպառնալ ուսումնական բանալու (որովհետեւ Հայաստանում, որ չենք կարող նախագուշակել), և երրորդ՝ որ գնա են անկարող է որդեգրել ունենալու։ Բայց երբ կը հասնի այն յանկայի գրութեամբ, այն ժամանակ նոյն իսկ ընկերութիւնը կը յայտարարէ բոլոր լրագիրներում, և ընդունակները խնամ ընդունութեան պիտի ենթարկէին։ Երկնում եմ գարմանալ —մանաւանդ պաշտօնէներին,—որ մեր ընկերութիւնը ոչ ուսումնարան ունի և ոչ բառական գումար, իսկոյն թող չը գան այստեղ առանց որ և է միջոցի կամ նպատակի, որպէս զի ստիպուած չը լինեն վերադառնալ իրենց հայրենիքը կամ այստեղ մնալով սովահար չը լինեն, ինչպէս սա երեք քիչ մնաց, որ մի պատանի սովահար լինէր։

Լոնդէս

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Լրագիրներին հաղորդում են, որ փետրվարի 8-ին իտալական Հռոմիոս Թագաւորը յանկարծակի այցելեց Հռոմի համալսարանը։ Մի պրոֆեսորի ուղեկցութեամբ, առանց ոչինչի իմաց տալու, նա մտաւ քաղաքական տնտեսութեան պրոֆեսորի լսարանը և նստելով ուսանողական նստարանի վրայ, առաջարկեց պրոֆեսորին շարունակել դասախօսութիւնը։ Դասախօսութիւնը լսելուց յետոյ Թագաւորը մի քանի գովասանական խօսքեր ասեց պրոֆեսորին և լսողներին. այնուհետեւ անցաւ համեմատական լեզուագիտութեան պրոֆեսորի լսարանը և այնտեղ էլ լսեց դասախօսութեան մի մասը։ Այդ ժամանակ համալսարանի մէջ լուր տարածուեցաւ Թագաւորի գալու մասին, համալսարանի բոլոր պրոֆեսորները և ուսանողները միասին հաւաքուած ողջունեցին Թագաւորին և ճանապարհ դրին աղմկալի ցոյցերով։

—Լոնդոնից «Միջազգային» ընկերութեանը հեռագրում են։ Երեք պաշտօնական հրատարակութեան. 1) Կաբուլի մէջ գտնուած գրագրութիւնը։ 2) Պենձեհի հեռագիրը կամ Դրենդիֆլին հեկանակների 5-ից, որ պարունակում է բոլոր ծանրերի խօսակցութիւնը։ Ծանրեր յայտնում է, թէ Թագաւոր Կալոյը խոստութեամբ հրաժարեց գնալու Կուտիմանին յարաբերութիւններ շարունակ նոր էմիրի հետ 3) Լորդ Դիզմերիներին ուղարկուած կամ Դրենդիֆլի հեռագիրը, որի մէջ պատմվում է Դրենդիֆլի խօսակցութիւնը իշխան Լարանոֆի հետ։ Այդ խօսակցութեան ժամանակ ռուսաց գեսպանը հաղորդեց, որ լորդ Բիկոնսֆիլդ իր ժամանակին, յայտնել է կամ Շուվալովին, թէ նա չէ կարող գանգատվել Ռուսաստանի բանած ընթացքի դէմ Աֆղանիստանի մէջ։ Այնուհետեւ իշխան Լարանոֆ աւելացրեց, որ Ռուսական կառավարութեան գործողութիւնները անկախ են և գործերի գրութեամբ չեն համապատասխանում Վերջապէս բանակցութիւնները Շիր-Ալիի հետ գեսպանը նոյնով մեկնեց, որ Ռուսաստանը կարծում էր, թէ Անգլիան անպատճառ նորան պատերազմ կը յայտնի։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 17 փետրվարի։ "Порядокъ" լրագիրը հաղորդում է որ հարկերի հարցը վերաքննող յանձնաժողովին այս բաղկեան յանձնված է այն սկզբնական հարցը մշակել, թէ գիւղացիներից պահանջվող իրենց հողերը հյուսանտաարկերից յետ գնելու վճարը անհրաժեշտ է պակասեցնել։ Բայց վերջնականապէս այդ հարցի վճռելը կը յանձնվի պետական խորհրդի քննութեանը, մարտ ամսից ոչ ուշ։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ